

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING RIVOJLANISHI ORQALI BANKLARNING TRANSFORMATSION SALOHİYATIGA TA'SIRI

Tolibjonov Xurshidjon
Qo'qon universiteti Moliya yo'nalishi
4-bosqich talabasi,
Ruziev Shohruxbek Ravshan o'g'li
Qo'qon universiteti Ilmiy ishlar va
Innovatsiyalar bo'yicha prorektor

Annotatsiya: Ushbu maqolada Moliyaviy texnologiyalarning paydo bo'lishi va rivojlanishi bilan an'anaviy banklarga ularning xizmat ko'rsatish sohasiga kiritayotgan o'zgarishlari va ta'siri o'rganildi, muhokama qilindi. Tadqiqotning asosiy dizayni sifat tadqiqotdan iborat bo'lib, ikkilamchi ma'lumotlar manbalari asosida tahlil o'tkazildi shu bilan birga tadqiqotchining shaxsiy bilim va ko'nikmalari asosida tayyorlandi. Tadqiqotni asosiy maqsadi Fintech kompaniyalari va startaplari banklarning xizmat ko'rsatish sohasiga ko'rsatayotgan ta'siri, shu bilan bir qatorda banklarning so'ngi yillardagi transformatsion saloyihatini o'zgarish bosqichlarini aniqlash va tahlil qilish. To'plangan va tahlil qilingan ma'lumotlari maqola davomida grafik, jadvallar va belgi qatorlarda ko'rishingiz mumkin. Maqola yakunida tadqiqotchining xulosalari va bu sohada tadqiqot olib boruvchilar uchun tavsiyalari berib o'tildi.

Kalit so'zlar: Moliyaviy texnologiyalar, bank xizmatlari, bank sanoati, raqamli ekotizim, katta ma'lumotlar, bankomat, online bank, blokcheyn texnologiyasi, moliya bozori, raqamli transformatsiya, innovatsiya.

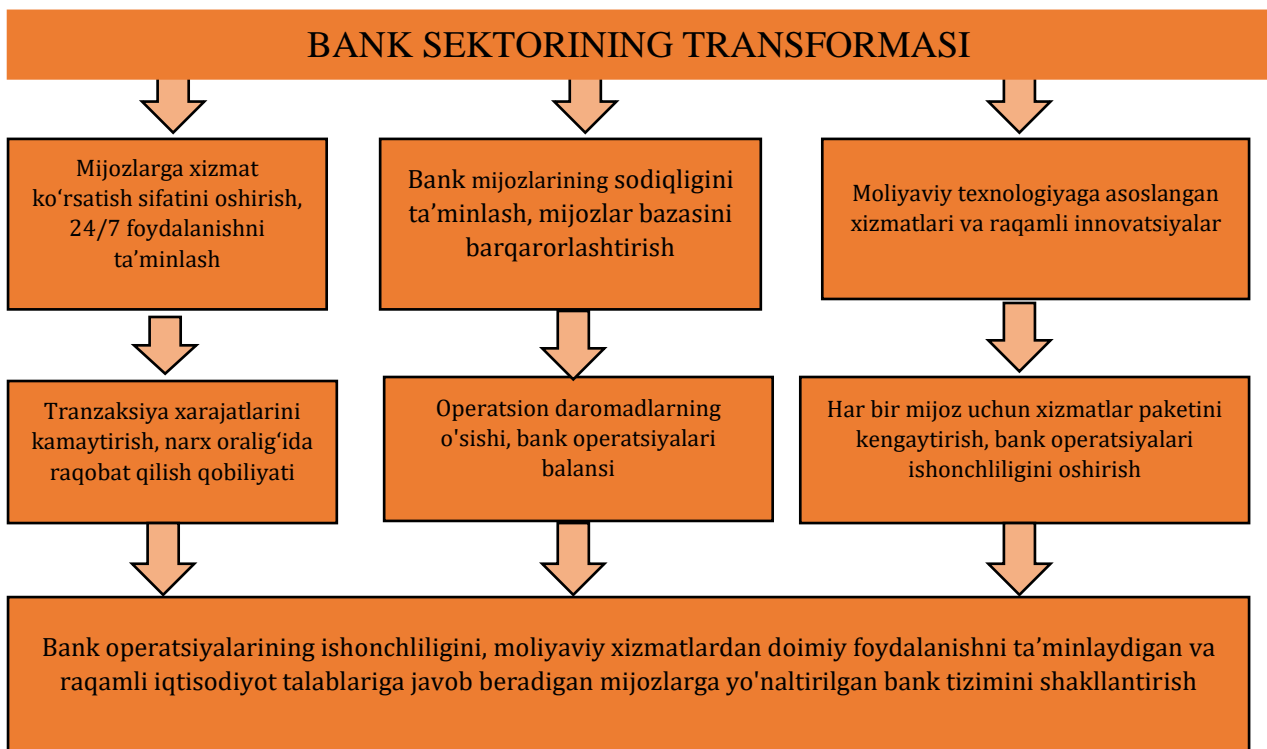
Zamonaviy iqtisodiyot o'sishining asosiy omillaridan biri moliyaviy bozorda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi hisoblanadi. Raqamlashtirish alohida va murakkab tarmoqlarni qamrab oladi, natijada inson resurslari va ular bilan bog'liq barcha xarajatlar sezilarli darajada tejaladi, bu esa raqobatni yaxshilaydi. Hozirgi kunda umuman moliya tizimi, xususan, bank sektori raqamli iqtisodiyotning zamonaviy talablari asosida rivojlanmoqda. Raqamli transformatsiya tufayli biznes modellari va bank sektorini rivojlantirish konsepsiyalari takomillashtirilmoqda.

Bank sohasi axborot texnologiyalari (IT) asosida bank xizmatlarini ko'rsatish, raqamlashtirish va texnologik taraqqiyoti tufayli katta o'zgarishlarga duch kelmoqda. Moliyaviy ekotizimga "FinTech" atamasi asosida bu sohasida faoliyat yurituvchi startaplar kabi yangi o'yinchilar qo'shildi. Aksariyat ekspertlar moliyaviy texnologiyalarning o'sishi 2008 yilgi jahon moliyaviy inqirozi va banklarga ishonch yo'qligi, kredit olish keskin murakkablashganidan keyin boshlanganligida tasdiqlashadi. Bu davr FinTechning oltin davri deb ataladi. Biroq, tartibga soluvchilar, sanoat ishtirokchilari va iste'molchilarning unga va moliyaviy texnologiyalar sektoriga qiziqishi 2014 yildan keyin paydo bo'ldi.

Garchi turli xil mijozlar va bozorlarga turli xil kanallar orqali turli xil bank mahsulotlari va xizmatlari taklif qilinsa-da, innovatsion xizmatlarni taqdim etishda qattiq tartibga solinadigan, ko'pincha moslashuvchan va konservativ organlar tufayli banklar texnologik o'zgarishlarga moslasha olmadi. Tadqiqotchilarning fikricha, FinTech kompaniyalari bu

qoloqlikni qoplashi mumkin. Mijozlarning xulq-atvorining o'zgarishi, texnologiyaga bog'liqligi va ba'zi bank xizmatlarida bozor ulushini yo'qotishi sababli, banklar raqamli transformatsiya orqali omon qolish uchun o'zgarishi kerak. Haqiqatan ham, oldindan aytib bo'lmaydigan kelajak haqida ko'proq moslashuvchan bo'lgan va ekotizim ishtirokchilari bilan hamkorlik qiladigan banklar omon qolish uchun ekotizim ishtirokchilarining imkoniyatlaridan foydalanishlari mumkin. Shu sababli, bank ekotizimining hal qiluvchi ishtirokchilaridan biri sifatida FinTech kompaniyalari bilan hamkorlik qilib, banklar innovatsion xizmatlarni taqdim etish uchun maksimal imkoniyatlaridan foydalanishga harakat qilishlari mumkin. KPMG Institutining 2020-yil sentabr hisobotiga ko'ra, FinTech kompaniyalariga jahon sarmoyasi 25,6 milliard dollarga yetgan va bu sohadagi ba'zi yutuqlarga COVID-19 pandemiyasi sabab bo'lgan. Ushbu statistika moliyaviy institutlar FinTech kompaniyalarining o'zgaruvchan tabiatini qabul qilganligini ko'rsatadi. FinTech kompaniyalari banklarga innovatsion xizmatlar va yanada samarali, tejamkor bank yechimlarini taqdim etadi. FinTech kompaniyalari nafaqat bunday xizmatlarni taqdim etish orqali pul ishlashadi, balki o'zlarining innovatsion g'oyalarini sinab ko'rish uchun mijozlarning katta guruhiga kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Moliyaviy texnologiyalarni joriy etgan holda bank sektorini o'zgartirish mexanizmi

KPMG Institutining 2020-yil sentabr hisobotiga ko'ra, FinTech kompaniyalariga jahon sarmoyasi 25,6 milliard dollarga yetgan va bu sohadagi ba'zi yutuqlarga COVID-19 pandemiyasi sabab bo'lgan. Ushbu statistika moliyaviy institutlar FinTech kompaniyalarining o'zgaruvchan tabiatini qabul qilganligini ko'rsatadi. FinTech kompaniyalari banklarga innovatsion xizmatlar va yanada samarali, tejamkor bank yechimlarini taqdim etadi. FinTech kompaniyalari nafaqat bunday xizmatlarni taqdim etish orqali pul ishlashadi, balki o'zlarining

innovatsion g'oyalarini sinab ko'rish uchun mijozlarning katta guruhiga kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. FinTech ning o'sishi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sohasidagi innovatsiyalarning ortib borishi moliyaviy xizmatlar ko'rsatishda raqamli transformatsiyaga olib keldi. Bunday xizmatlar makro darajada turli sohalarga, jumladan banklar, kredit uyushmalari, sug'urta, aksiyadorlik brokerlari, buxgalteriya va audit kompaniyalari, investitsiya fondlari va aksiyadorlik agentliklari, iste'molchi moliya kompaniyalari, rieltorlik agentliklari, birjalar va mijozlarni akkreditatsiya qiluvchi kompaniyalarga taqdim etiladi.

Shuni ham ta'kidlash mumkinki, so'nggi paytlarda banklar o'zlarining tabiati bo'yicha yuqoridagi ta'rifga mos keladigan innovatsion mahsulot va xizmatlar sonini ko'paytirmoqda: ular moliyaviy xizmatlarni yaxshilashga qaratilgan texnologik yutuqlardan foydalanmoqdalar. Shu sababli, FinTechni bank institutlari tomonidan zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda moliyaviy xizmatlar ko'rsatish (an'anaviy yoki tubdan yangi) sifatida ta'riflash maqsadga muvofiqdir, ular "moliyaviy texnologiyalar" va "FinTech sektori" tushunchalarini oqilona ko'rib chiqish uchun ajratiladi. Ushbu yondashuv FinTech ta'sirida bank transformatsiyasining ikkita komponentiga e'tibor qaratish imkonini beradi: endogen o'zgarishlar (banklarning ichki biznes modellari bilan bog'liq, ya'ni innovatsion rivojlanish modellarini qo'llash zarurati) va ekzogen o'zgarishlar (yangi bank bo'lmagan, ammo amalda moliyaviy raqobatchilarning paydo bo'lishi, bu tashqi biznesni o'zgartirish zaruriyatiga olib keladigan bank modellari).

Moliyaviy muhandislik, axborot texnologiyalari va telekommunikatsiya sohasidagi innovatsiyalar mavjud bozor tuzilmalari doirasida banklarning raqobatbardosh xatti-harakatlariga ta'sir qiladi. Bizga tanish bo'lgan bunday texnologiyalar misollaridan biri bankomatlardir. Ular yuqorida aytib o'tilganidek, yuqori texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari tufayli bozorga kirish uchun to'siq sifatida qabul qilingan qimmat filial tarmoqlarini yaratishga muqobil bo'lib xizmat qiladi. Bankomatlar tarmog'i asosiy bank xizmatlarini jismoniy tarqatish kanalining arzonroq shakli bo'lib, u bilan bog'liq xarajatlarni kamaytiradi va bozorga kirishni osonlashtiradi. Raqobatga ta'sir qilish nuqtai nazaridan bankomatlar tarmog'ining kengayishi filiallar tarmog'ining kengayishi - raqobatning qamrovining oshishi bilan bir xil natijalarni beradi. Bundan tashqari, texnik taraqqiyot natijalari joriy etilishi bilan so'nggi o'n yil ichida mijozga bankomat orqali ko'rsatilayotgan xizmatlar ko'lami sezilarli darajada oshdi.

An'anaviy banklar va zamonaviy moliyaviy texnologiyalarning xizmat ko'rsatish sohasidagi xususiyatlari

Ajratib turuvchi xususiyatlar	An'anaviy model	Raqamli model
Mijozlarga xizmat ko'rsatish muddati	Cheklangan. Xizmat faqat aniq belgilangan vaqtda amalga oshiriladi	Cheksiz. Kechayu kunduz kirish imkoniyati.
Mijozlarga xizmat ko'rsatish tezligi	Bank xodimining malakasi va tajribasiga bog'liq	Darhol, to'g'ridan to'g'ri.
Xizmatga yondashuv	Moslashuvchan, ammo xizmat ko'rsatish soha kichik turlari bilan cheklangan	Moslashuvchan va mijoz uchun har qanday qulay kanal orqali amalga oshiriladi
Xizmat narxi	Bankning kadrlar va bo'limlarni saqlash xarajatlarini hisobga olgan holda yuqori	Kam, ko'pincha xizmatlar bepul taqdim etiladi
Xizmat doirasi	Filial tarmog'ining cheklangan tarmoqlanishi va xodimlar soni	Cheksiz, bank muassasasining geografik joylashuvidan tashqariga chiqishi mumkin
Xizmat ko'rsatish jarayonida operatorning holati	Operatorning funktsiyalari bank xodimi tomonidan amalga oshiriladi	Operatorning funktsiyalari bank mijoz tomonidan amalga oshiriladi
Yangi xizmatlar va aksiyalarni o'rganish tartibi	Vaqt va xarajatlarni talab qiladi	Tez, SMS va elektron pochta xabarnomalari orqali amalga oshiriladi
Xizmat ko'rsatish tizimining ishlashining sarflanadigan komponenti	xodimlar va bo'limlarga xizmat ko'rsatish	Asosiysi serverlar va dasturiy ta'minot paketlarini sotib olish va ularga xizmat ko'rsatish uchun

Manba: Muallif tomonidan tayyorlandi.

Axborot texnologiyalari va telekommunikatsiyalar sohasidagi texnik taraqqiyot tufayli ushbu xizmat ko'rsatish shakli mijoz uchun ham, bank uchun ham foydalanishning afzalliklariga ega. Bank xizmatlarini provayderi belgilangan xarajatlarni va miqyosda tejamkorlikni kamaytirish orqali samaradorlikni oshiradi, mijozlarning katta guruhini xabardor qilish uchun oddiy va arzon kanalga ega bo'ladi shuningdek yangi xizmatlar taklifini shaxsiylashtirish uchun mijozlar haqida qimmatli ma'lumotlarni to'plash qobiliyatiga ega. O'z navbatida, bank xizmatlari iste'molchisi oraliq xarajatlarni (yo'l haqini) va to'g'ridan-to'g'ri to'lovlarni (yig'im va komissiyalar) kamaytirish hisobiga taklifni narxlar bo'yicha foydaliroq deb biladi va mutlaq mavjudligi (kuniga 24 soat, yetti kun) mijoz o'z hisoblari holatini doimiy

ravishda kuzatib borish imkoniyatiga ega bo'ladi, shuningdek, navbatda turmasdan yoki hatto uydan chiqmasdan kirish qulayligini oladi.

Va nihoyat, masofaviy xizmat ko'rsatishning oxirgi shakli mobil bankingdir. Internetga kirish imkoniga ega smartfon va planshetlarning ko'payishi banklarni ushbu tarqatish kanalidan foydalanishga undadi, ayniqsa mobil qurilmalardan foydalanuvchi mijozlar bank bilan an'anaviy Internet-banking foydalanuvchilariga qaraganda 3,5 marta tez-tez o'zaro aloqada bo'lishadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bank xizmatlari provayderlarining xizmatlarni tarqatishning ushbu kanaliga qiziqishi ortib bormoqda: 2013 yilda banklarning 45 foizi mobil banking ustuvor kanal ekanligini ta'kidlagan va banklarning 63 foizi kelgusi o'n yil ichida o'z dolzarbligini yo'qotmasligiga ishonishgan. Ko'proq onlayn-banking singari, mobil banking ham bank xizmatlarini tarqatish uchun muqobil kanalga aylandi.

Shunday qilib, yuqoridagi tahlillar asosida shuni aytish mumkinki, FinTech ning keyingi rivojlanishi bank ishi rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. FinTech-dan foydalanish, albatta, banklarga yangi imkoniyatlar beradi, lekin shu bilan birga banklar g'amxo'rlik qilishi va boshqarishi kerak bo'lgan yangi risklar bilan. Umuman olganda, Fintech xarajatlarni kamaytiradi, bank faoliyati samaradorligini va raqobatbardosh bank muhitini oshiradi, axborot assimetriasini kamaytiradi va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini oshiradi. Shu bilan bir qatorda moliyaviy texnologiyalarning rivojlanishi bankning ishchilari soniga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Bitta fintech startup bir necha sonli ishchilarni o'rnini bosa olishi mumkin. Bank sohasida ham keyinchalik IT va mutaxassislik bilimlarini puxta egallagan ishchilar qolishini anglab yetishimiz mumkin.

Raqamlashtirish katta potentsialga ega, ammo u hali ham xabardorlikni talab qiladigan yangi xavf va tahdidlar bilan bog'liq. Biroq, boshqa tomondan, moliyaviy texnologiyalar banklarda risklarni boshqarish vositalaridir (masalan, katta ma'lumotlar kredit riskini minimallashtirish uchun, ichki audit, nazorat va boshqalarda ishlatilishi mumkin).

Tadqiqot davomida ko'rib o'tgan jadvallarimizdan foydalangan holda an'anaviy banklar transformatsion saloyihatlarini yanada oshirishlari, bank faoliyatini bosqichma bosqich fintech xizmatlarini bilan boyitib borishlariga yordam berishiga ishonamiz. Zamonaviy Fintech xizmatlari va an'anaviy banklar ustunlik va kamchiliklari haqida berib o'tilgan ma'lumotlardan foydalangan holda fanlar o'z kamchiliklarini muammo asli nimada ekanligi aniqlab ish davomida ijobiy yechim berishlari imkoni bor.

Ushbu tadqiqot natijalariga asoslanib, bank sohasi strategiyalari FinTech kompaniyalarining e'tibordan chetda qolgan bank xizmatlarini aniqlashlari mumkin, masalan: ulgurji savdo, savdo banki, garovni boshqarish, hisobni boshqarish, operativ xizmatlar, IT boshqaruvi, tashkiliy xizmatlar (IT bo'lmagan va kadrlar bo'lmagan xizmatlar), biznes yo'nalishlari, moliyaviy audit, mijozlarni boshqarish, savdo, marketing, xizmatlar, modellar, bank biznesi tahlil, qoidalar va muvofiqlik, mahsulotlarni boshqarish va FinTech kompaniyalari bilan hamkorlik qilish imkoniyatlaridan foydalanadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, FinTech kompaniyalari bank xizmatlarining barcha sohalariga kirmaydilar va banklarning bank xizmatlari sohasida FinTech kompaniyalarining to'liq imkoniyatlaridan foydalana olmasligini hisobga olishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ablyazov, T., Asaul, V. 2018. On competitive Potential of Organization under Conditions of the New Industrial Base Formation. SHS Web of Conferences, 44.
2. Thalassinos, I.E., Thalassinos, Y. 2018. Financial Crises and e-Commerce: How Are They Related. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3330169>.
3. HKurshidbek T., Shakhzodbek Y., Shoxruxmirzo A. DIGITAL BANKING MANIFESTO 2.0 //YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 55-59.
4. Dhar, V., and R. Stein. 2017. Economic and business dimensions: Fintech platforms and strategy. Communications of the ACM 60 (10): 32–35. <https://doi.org/10.1145/3132726>.
5. KHurshidbek T., Shakhzodbek Y., Shoxruxmirzo A. OPEN BANKING: HOW PLATFORMS AND THE API ECONOMY CHANGE COMPETITION IN FINANCIAL SERVICES //International Academic Research Journal Impact Factor 7.4. – 2022. – T. 1. – №. 2. – C. 51-54.
6. Alt, R., R. Beck, and M. Smits. 2018. Fintech and the transformation of the financial industry. Electronic Markets 28 (4): 235–243. <https://doi.org/10.1007/s12525-018-0310-9>.
7. KHurshidbek T., Shakhzodbek Y., Shoxruxmirzo A. PLATFORM COMPETITION IN BANKING //YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 43-46.
8. Hanafzadeh, P., and S. M. Haratinik. 2020. Configuration of data monetization: A review of literature. Global Journal of Flexible Systems Management 21 (1): 17–34. <https://doi.org/10.1007/s40171-019-00228-3>.
9. [https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/financial-services-global-market-report#:~:text=The%20global%20financial%20services%20market,\(CAGR\)%20of%208.8%25](https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/financial-services-global-market-report#:~:text=The%20global%20financial%20services%20market,(CAGR)%20of%208.8%25).
10. KHurshidbek T., Shakhzodbek Y., Shoxruxmirzo A. MAIN REQUIREMENTS FOR DIGITAL BANK: INVESTOR PERSPECTIVE //INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 29-32.